

РЕЦЕНЗІЇ

Марія МОКЛИЦЯ

ПОЛЕМІЧНІ ЗАУВАГИ ПРО НОВИЙ ПОСІБНИК ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

(Ігор Козлик. Світова література доби Середньовіччя та епохи Відродження ("Картина світу". Естетика. Поетика" : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2011. – 344 с.)

Останнім часом, завдяки вимозі ВАК рецензувати докторські монографії, стрімко виріс у масштабах жанр компліментарної рецензії. І справа не лише в нашій глибоко укоріненій любові до ритуальних жестів, а й у тому, що будь-яка критика, навіть дуже чемна, оповита ореолом негативу: таємної упередженості чи підступної помсти або інших якихось лихих намірів. Ніхто не повірить, що розгромну рецензію можна написати не тому, що автор перейшов дорогу рецензентові чи косо подивився на нього, а з простої, органічно властивій науковцю любові до істини. Маючи намір написати критичні зауваги про посібник свого колеги Ігоря Володимировича Козлика, я мушу рахуватись зі стереотипами масової свідомості, а тому розпочну саме з ритуальних жестів.

Ігор Козлик написав гарний посібник із дуже складного періоду історії зарубіжної (чи пак світової) літератури. Хоча автор ретельно вишукав всіх українських і зарубіжних медієвістів, подав стисло інформацію про кожного (низький йому уклін від рядових викладачів), вже побіжний погляд засвідчує: у нас медієвістів дуже мало, та й ті викладають переважно давно українську літературу (якщо взагалі щось викладають, а не працюють в академічних установах). Отже, це означає, що період Середньовіччя і Відродження читають переважно не-фахівці, викладачі, наукові інтереси яких знаходяться на значній відстані від зазначених епох. При цьому вони мають великі проблеми з текстами, з українськими перекладами, загалом з науковою базою. А ще додайте основну складність: період вивчається на першому курсі, це не та читацька аудиторія і не та література, які знаходять одне одного без сторонньої допомоги. При таких обставинах кожен посібник чи підручник (не лише україномовний – український!) – це подія. Втім, ясна річ, подія за одної простої умови: якщо дійте до призначеної аудиторії. А це ж далеко не проста справа для посібника, який вийшов у периферійному видавництві.

Посібник має своє обличчя, навіть шарм. Хоча написаний досить академічно (орієнтований на високі стандарти і наукові, і навчально-методичні), є в ньому наративне дихання, яке видає авторську присутність, той людський компонент, який робить читання цікавим і повчальним.

І все ж своїм першокурсникам я цей посібник не рекомендуватиму. Втім, я наполягатиму, щоб його читали аспіранти кафедри, незалежно від того, до якого періоду прикріплює їх наукова тема. У нас, на жаль, не існує підручників для аспірантів. Хоча деякі книги самі собою набувають такого статусу. У студентському періоді вони здаються головолонними, а в аспірантському лягають на сприйняття, як мед на душу. Аспіранти – це майбутні викладачі. Попри звуження спеціалізації через наукову тему, вони мусять заново вибудовувати історико-літературну і теоретичну базу своєї освіти, бачити всю панораму світового літературного процесу на іншому рівні, ніж могли побачити у студентські часи. Є книги, з яких варто почати чергове студіювання епохи.

Посібник Ігора Козлика не варто рекомендувати першокурсникам з однієї простої причини: в ньому є багато чого, але нема головного: самої літератури. Є довгий перелік (переліки)

імен і творів, трапляються, щоправда, дуже рідко, твори, про які говориться докладніше (наприклад, із незбагнених для мене причин, про “Мандрагору” Н. Макіавеллі), але йдеться переважно не про літературу, а про культуру, філософію, естетику та інші поважні речі. Тобто це посібник з теорії чи філософії зазначених періодів, але аж ніяк не з історії літератури. Я думаю, що такий посібник повинен існувати. Добре, що він написаний і що рекомендований Міністерством до використання. Але це не той посібник, яким може обмежитись студент-першокурсник, той, що читає твір за твором і має потребу ці твори зрозуміти й укласти у щось цілісне, певно окреслене. Він лише заплутається і втоне у сотнях різноманітних дефініцій, до речі, часто досить суперечливих. Потрібен ще один посібник: зрозуміла, послідовна розповідь про письменників різних країн і про твори, з якими вони увійшли в історію літератури.

Ігор Козлик маніфестує сучасний підхід до Середньовіччя (його він називає добою) і Відродження (воно чомусь значиться як епоха). Спираючись на деякі наукові авторитети, навіть завершує розділ про Середньовіччя легкою критикою тієї упередженості, яка давала про себе знати раніше (за радянських часів), а це, мовляв, нормальна собі епоха, не краща і не гірша за інші, і вже напевне не якісь там темні віки занепаду чи “мракобесия”. Це дуже приваблива настанова, для мене надзвичайно важлива. Читаючи сучасні російські підручники із історії Середньовіччя, я не знаходжу там відвертих ідеологем радянського часу (тоді справді Середньовіччя посліхом миналося зі зневажливим жестом у загальних характеристиках), але водночас не знаходжу в них і суттєвих змін. Разюче відрізняється від них книга лекцій Ігоря Качуровського, який справді знімає дуже багато упереджень з Середньовіччя і перебільшених захоплень епохою Відродження (єдина епоха, удостоєна великої літери за радянських часів). Російські підручники позбулись відвертих ідеологем, але по суті залишилися такими самими, і це зовсім не випадково.

Мені здається, що Ігор Козлик у своєму баченні цих епох забагато взяв саме у російських медієвістів, непомітно для себе він розставив саме ті акценти, які завжди стояли і влаштовували імперську ідеологію. Від них дуже важко позбутися. Я теж завдячую своїми знаннями про Середньовіччя і Відродження багатьом російським науковцям, мабуть, наша з паном Ігорем лектура з цього періоду мало чим відрізняється. Але студіюючи свого часу працю М. Бахтіна про творчість Рабле і сміхову культуру Середньовіччя і працю О. Лосєва “Естетика Відродження”, я виявила глибинну опозицію у баченні цих епох, яка для мене стала орієнтовною. Якщо у Бахтіна вся концептуальна споруда підпирає світогляд Ренесансу, то у Лосєва апологетика цього періоду піддана сумніву і послідовному критичному аналізу. Фактично він зміг вмістити у свою книгу, загородившись цитатами із Маркса-Енгельса-Леніна, крамольне як для радянських часів вивіщення християнської епохи. Яким поважним науковцем не був Михайло Бахтін, він своїми працями створював вишукану наукову базу для радянської апологетики гуманізму, в той час як Лосєв, незважаючи на дошкульні табірні уроки, ризикуючи знову потрапити в ті ж місця, намагається пояснювати, наскільки важливою для європейської культури була християнська епоха, наскільки інші засади моралі і духовності вона несла в собі, порівняно з попередніми часами, і наскільки, з іншого боку, небезпечним і агресивним є гуманізм, той світогляд, який зорієнтовує людину лише на матеріальний світ і його цінності. Радянська ідеологія не випадково любила і пропагувала Ренесанс. Там вона легко знаходила все, що необхідно для маніпуляції масовою свідомістю, починаючи утопіями і завершуючи такими стрункими моделями тоталітарного устрою, як “Державець” Макіавеллі. Середньовіччя з його зовсім іншими приписами (навіть ті ж утопії принципово інші: “Град Божий”) могло навести на небажані роздуми і сумніви. А тому із Середньовіччя відбиралися цілком безпечні героїчні епоси та куртуазні романи, але не філософська, містична, релігійна література, яка склала підвалини епохи. Показова історія з деякими авторами, які способом легкої маніпуляції перемістилися з “поганої” епохи в “хорошу”: Флорентійське відродження, Данте, Петрарка, Бокаччо. Трійця класиків, яких і в радянські часи затерти було неможливо. Дванадцять-тринадцять століття, питомі часи Середньовіччя. Після Флорентійського було Ферарське відродження, до Флорентійського відродження були у розквіті і багатстві інші міста-республіки Італії чи Іспанії. Це Середньовіччя. Ренесанс як епоха починається пізніше, ці дві епохи, попри відсутність чіткої межі (її й за визначенням не може бути) протилежні, так само, як протилежні були античність і християнство. Межа епох – це злам, пов’язаний з кардинальною переоцінкою цінностей, це важливі опозиції, це безліч усіляких войовничих протилежних фактів і явищ. Флорентійське відродження – відродження у широкому сенсі, в найширшому сенсі, щось постійно відроджується і занепадає, такий хід цивілізації. Відродження як епоха – це вужче значення, це назва періоду, і флорентійці, в першу чергу Данте і Петрарка, до нього не мають стосунку. Всіх письменників-класиків віднести до Ренесансу (забравши у Середньовіччя) – широкий жест радянської ідеології. Якщо Бокаччо, за